

Προλεγόμενα

ΧΡΙΣΤΟΣ ΖΑΦΕΙΡΗΣ

Τα περισσότερα κείμενα του βιβλίου *Ο καιρός του χρόνου* γράφτηκαν σποραδικά και ξεκάρφωτα, ως παιχνιδιάρικη και αντικαταθλιπτική ενασχόληση του νου και του πληκτρολογίου στις άσωτες και ζοφερές μέρες της καραντίνας, εξαιτίας της μάστιγας του κορονοϊού. Τα έγγραφα και τα έστελνα με το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο σε φίλους ως χαιρετίσματα και σήματα παρουσίας, ευφυχίας και ζωής. Έτσι βγήκαν από τα πακτωμένα παγιάδια της ψυχής μνήμες, εμπειρίες και βιώματα από τα παιδικά χρόνια, το χωριό, το σχολείο, τον στρατό, το πανεπιστήμιο, τη δικτατορία, τη δημοσιογραφία, τη συγγραφή, τις περιπέτειες της ζωής. Κάποια, σε πρώτη γραφή, είδαν το φως της δημοσιότητας στον ιστότοπό μου και σε άλλους φιλόξενους χώρους. Ξαναδουλεύτηκαν όμως και συμπληρώθηκαν με ξεχασμένες ψηφίδες και απωθημένα στη λήθη γεγονότα.

Το σώμα τους δεν συνιστά αυτοβιογραφία, αλλά σκόρπια σπαράγματα και σπαραγμούς της ξοδεμένης ζωής. Θεωρώ πως τα κείμενα αυτά δεν περιορίζονται μόνο σε προσωπικά και αδιάφορα για τον πολύ κόσμο βιογραφικά στοιχεία, αλλά καταγράφουν εν πολλοίς μέσα από το προσωπικό βλέμμα και βίωμα τον κοινωνικό και πολιτικό περίγυρο της εποχής, που συνοδοιπορεί με το δεύτερο μισό του εικοστού αιώνα. Οι άνθρωποι μου τα βρήκαν ενδιαφέροντα και με ενθάρρυναν, αυτό το ιδιωτικό απόθεμα να εκτεθεί και σε δημόσια θέα, να γίνει βιβλίο.

Θεωρώ χρήσιμο να κάνω μια σύντομη αναφορά στον παράδοξο τίτλο του βιβλίου, *Ο καιρός του χρόνου*, την ιστο-

Προλεγόμενα

ρία του, τη γλωσσική παράδοση που μεταφέρει και τη σημασία του. Είναι επιγραφή μιας αλληγορικής τοιχογραφίας για τη μοίρα του ανθρώπου, που σώζεται σε καλή κατάσταση στην εκκλησία του Αγίου Νικολάου Τσαριτσάνης Ελασσόνας. Η παράσταση είναι μέρος του λαμπρού ζωγραφικού διάκοσμου της εκκλησίας, που έγινε σε δύο φάσεις, τον 17ο και 18ο αιώνα. Ο καιρός του χρόνου φιλοτεχνήθηκε στα μέσα του 18ου αιώνα (1753 σύμφωνα με την επιγραφή) από Γιαννιώτες ζωγράφους. Αποτελείται από τρεις ομόκεντρους κύκλους με κέντρο τον ήλιο, του οποίου οι ακτίνες χωρίζουν τον δεύτερο κύκλο στις τέσσερις εποχές, καθεμιά με το σύμβολό της. Στην εξωτερική ζώνη εικονίζεται ο τροχός της ανθρώπινης ζωής. Οι έντεκα ακτίνες του τροχού χωρίζουν τον κύκλο σε τμήματα που αντιπροσωπεύουν τις ηλικίες του ανθρώπου. Ο άνθρωπος ανεβαίνει με νεανικές μορφές, που πιάνονται από τις δοκούς του τροχού, και φτάνει στα σαράντα του χρόνια στην κορυφή του κύκλου, όπου τον περιμένει η προσωποποίηση του *Κόσμου* ή του *Μάταιου Βίου*, που κάθεται σε θρόνο σαν βασιλιάς με στέμμα και σκήπτρο. Μετά, δεξιόστροφα, παίρνει τον κατήφορο με διαδοχικές ηλικιακές γεροντικές μορφές και φτάνει στον φοβερό Βύθιο Δράκοντα, το στόμα του Άδη, που τον καταπίνει. Έτσι, ο κύκλος της ζωής του φτάνει στο αναπότρεπτο τέλος, στον θάνατο. Διδακτικά είναι τα λόγια του ανθρώπου, όπως αποτυπώνονται στην επιγραφή, ο οποίος βυθίζεται στο στόμα του δράκου: «ούτε ήμουν ούτε εφάνηκα», δηλώνουν τη ματαιότητα του βίου.

Η χριστιανική παράσταση της εκκλησίας της Τσαριτσάνης, προσαρμοσμένη ιδεολογικά και τεχνοτροπικά στη σωτηριολογική διδασκαλία του χριστιανισμού, αναπλάθει πρότυπα του αρχαίου κόσμου για την έννοια του χρόνου και την επιλογή των ευκαιριών για τη σωτηρία των πιστών. Στην αρχαία μυθολογία ο Καιρός ήταν θεότητα που προσωποποιούσε την κατάλληλη στιγμή, την ευκαιρία, και ως ευμετάβλητος και ασταθής λογιζόταν συγγενής προς την Τύχη και τη Νέμεση. Σύμφωνα με τον αρχαίο συγγραφέα Πausανία, υπήρχε βωμός του Καιρού στην είσοδο του σταδίου στην Ολυμπία, δίπλα στον βωμό του Ερμή, που ήταν ο προστάτης των αγώνων. Η μορφή του Καιρού δίνεται σε ένα επίγραμμα του επιγραμματοποιού Ποσειδίππου από την Πέλλα της Μακεδονίας (270 π.Χ.): κινείται διαρκώς, περιστρέφεται και πετά με τα φτερά του στον άνεμο, κρατάει κοφτερό ξυράφι, σημάδι της οξύτητάς του. Αυτό υποδηλώνει και το αρχαίο γνωμικό *ο καιρός οξύς, ο χρόνος βραχύς*. Με λίγες λέξεις, ο αρχαίος Καιρός είναι γρήγορος, κοφτερός, φτερωτός, ασύλληπτος, ανισόρροπος, αινιγματικός, αλλά και όμορφος, δημιουργός του πρόσκαιρου κάλλους. Ο Καιρός ενσαρκώνει το ευμετάβλητο της ευκαιρίας, αλλά και την κατάλληλη στιγμή που κάθε άνθρωπος επιχειρεί να αξιοποιήσει όσο γίνεται καλύτερα για τον εαυτό του.

Στην αρχαιότητα, πέρα από τα σωζόμενα κείμενα, ο Καιρός εικονιζόταν και στην τέχνη με διάφορες υλικές μορφές. Ο διάσημος γλύπτης της αρχαιότητας Λύσιππος (4ος αι. π.Χ.) φιλοτέχνησε ένα χάλκινο άγαλμα του

Προλεγόμενα

Καιρού, εκφράζοντας τις αγωνίες μιας ολόκληρης εποχής που αναζητούσε την ευκαιρία για να πάρει πρωτοβουλίες. Το έργο του, που διατηρήθηκε ως τον 5ο μ.Χ. αι. στην Κωνσταντινούπολη, όπου μεταφέρθηκε στα ρωμαϊκά χρόνια, δεν σώθηκε. Σώθηκαν όμως αρκετά ρωμαϊκά αντίγραφα, όπως ο ανάγλυφος Καιρός στο μουσείο του Τορίνο στην Ιταλία, που είναι φτερωτός και κρατάει στα χέρια του ζυγαριά και ξυράφι.

Στη βυζαντινή και μεταβυζαντινή περίοδο ο Καιρός μετονομάζεται σε Βίο, που ταυτίζεται με την υλική φθαρτή ανθρώπινη σάρκα, και αργότερα σε Χρόνο, διατηρώντας όμως τα διαχρονικά του γνωρίσματα του πολύτροπου, μεταβλητού, απατηλού και ασύλληπτου. Η παράσταση του τροχού της ζωής εμφανίζεται σε αρκετές εκκλησίες στα μέσα του 18ου αιώνα, σύμφωνα με την ολοκληρωμένη σχεδιαστική πρόταση του ιερομονάχου ζωγράφου Διονυσίου του εκ Φουρνά (18ος αιώνας) στο βιβλίο του *Ερμηνεία της ζωγραφικής τέχνης*, βασικό εγκόλπιο των αγιογράφων. Στην παράσταση της Τσαριτσάνης ο Καιρός του Χρόνου δεν εμφανίζεται ως εικονογραφικό πορτρέτο, αλλά εμφιλοχωρεί ως σχεδίασμα και έννοια στην ψυχή του πιστού, ο οποίος παρατηρεί νοερά τον σύντομο εγκόσμιο κύκλο του βίου και περιμένει την κατάλληλη στιγμή, τον καιρό, που πρέπει να αδράξει για να οδηγηθεί στον χριστιανικό παράδεισο.

Γλωσσικά ο καιρός έχει ποικίλες ερμηνείες. Στην αρχαιότητα η λέξη σήμαινε τον κρίσιμο χρόνο για την επιλογή μιας ευκαιρίας, την αποφασιστική στιγμή, την ορ-

θή αναλογία. Εξελικτικά σημαίνει τον χρόνο, τη ροή των γεγονότων και τις εποχές. Στην εποχή μας ο όρος χρησιμοποιείται κυρίως στη μετεωρολογία ως προσδιοριστική έννοια των μετεωρολογικών φαινομένων και συνθηκών (τι καιρό έχουμε σήμερα;). Ωστόσο, πολλές συνώνυμες, παράγωγες και σύνθετες λέξεις με την αρχαία ερμηνεία του καιρού χρησιμοποιούνται στη σημερινή ομιλούμενη νεοελληνική γλώσσα (καιρίος, επίκαιρος, ευκαιρία, καιροσκόπος, καιροφυλακτώ κ.ά.).

Σπαράγματα με γεγονότα, μνήμες και βιώματα από τον δικό μου χρονοτροχό της ζωής περιλαμβάνουν τα 18 αφηγήματα της συλλογής *Ο καιρός του χρόνου*. Δεν ξεκαθάρισα όμως τελικά, παρόλο που βρίσκομαι πλησί-στιος στο στόμα του Βύθιου Δράκοντα, αν βρήκα τον Καιρό, τον κατάλληλο χρόνο και την αποφασιστική στιγμή για να αδράξω τις ευκαιρίες που μου προσφέρθηκαν στη ζωή μου.

Θέλω να ευχαριστήσω για τον καλό τους λόγο και τη συμβολή τους στην αρτιότητα των κειμένων μου τους/τις αγαπητούς/-ές φίλους/-ες, αποδέκτες και πρώτους αναγνώστες των πολυσέλιδων ιμέιλ, που με βοήθησαν και απάλυναν τις πρωτόγνωρες συνθήκες του αυτοεγκλεισμού μας. Τους/τις Γιάννη Ατζακά, Γιώτα Ατζακά, Ελένη Βρετζάκη, Γιώργο Γκέκα, Γιώργο Γούσια, Γιώτη Ιωαννίδη, Βασίλη Καραγιάννη, Γρηγόρη Καραφύλλη, Γιάννη Κοτσιφό, Ηλία Κουτσούκο, Γιώτα Μυρτσιώτη, Πέτρο Παπασαραντόπουλο, Μίλτο Πολυβίου, Γιώργο Σκα-

Προλεγόμενα

μπαρδώνη, Σταύρο Τζίμα, Ευθύμη Τσιγαρίδα, Βίκυ Χαρισσοπούλου, Χρίστο Χριστοδούλου. Ιδιαίτερα την Τασούλα, που μου θύμισε πολλά ξεχασμένα επεισόδια, και τα παιδιά μας, Θωμά και Μυρτώ, που με παρότρυναν να δημοσιοποιήσω τις δικές μου ιστορίες, που συμπλήρωναν τα παιδικά τους παραμύθια. Τέλος, ευχαριστώ τον Γιάννη Κοτσιφό για τη συνολική γλωσσική επιμέλεια των κειμένων του βιβλίου και τον γραφίστα Θανάση Γεωργίου για την εξαιρετική φιλοτέχνηση του εξώφυλλου.